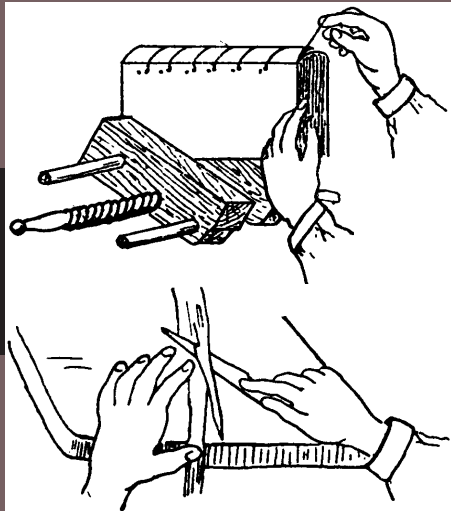

JUHANI NIEMI

Kirjan matkassa

NTAMO

Kirjan matkassa

JUHANI NIEMI

Kirjan matkassa

VALIKOMA
KIRJOITUKSIA KOLMELTA
VUOSIKYMMENELTÄ

NTAMO
Helsinki
2 0 2 4

© JUHANI NIEMI 2024
ISBN 978-952-215-916-8

ULKOASU & TAITTO
Göran de Kopior

KANNEN KUVA
Joseph William Zaehnsdorf, *The Art of Bookbinding* (1879). 2. p.
Bell, London 1890. (Wikimedia Commons)

VALMISTAJA
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

NTAMO
Helsinki 2024
www.ntamo.net

”EI PÄIVÄÄKÄÄN ILMAN PIIRTOA”

Elämäntyönä kirjoittaminen

Klassinen, nykytilanteessa yhä vaikeammin vastattava kysymys kuuluu: kenelle tutkija kirjoittaa? Erään vastauksen yhden tieteen suunnalta on antanut suomenruotsalainen kirjallisuudentutkija ja kirjailija, myöhemmin Ruotsissa vaikuttanut Torsten Pettersson. *Tidskrift för litteraturvetenskap* -aikakauslehteen laatimassaan artikkelissa hän on nähnyt kirjallisuustieteen yleisön jakautuvan kahtia: osa nukkuu, osa heittää tomaatteja. Näkemys on perusteiltaan hieman kyyninen, mutta havainto ei hämmästyttä pirstoutuneessa, monien totuuksien yhteiskunnassa, jossa tarjotun tutkimustiedon määrä on suunnaton. Esimerkiksi Suomessa julkaistaan kymmenkunta tuhatta faktakirjanimekettä joka vuosi. Kaikki tieto ei löydy lukijoitaan. Enin osa siitä häviää näkymättömiin jättämättä edes arpea yhteisön muistiin.

Tutkimuksille haetaan julkisuutta monesti kyseenalaisin keinoin. Tulokset, joille omistetaan eniten huomiota, eivät välttämättä ole tieteellisesti merkittävimpiä. Niin tutkimuksen tekeminen kuin sen arviointikin ovat sidoksissa asiantuntijoiden lähestymis- ja puhetapoihin. Miten pitäisi suhtautua tutkimustyöhön, jonka arvovalinnat poikkeavat omista? Kirjallisuuden lukeminen edellyttää empaattisuutta, ja sitä vaaditaan myös tutkijan suhtautumiselta toisten teksteihin. Voi olettaa, että tieteellinen keskustelu on vain länsimaisen kilpailuyhteiskunnan jatke, eräänlaista vastakkaisuuksien tai viholliskuvien rakentamista. Aina ei tieteentekijä voi luottaa siihen, että hänet otetaan vakavasti tai että vastaanotto olisi tutkijan lähtökohtien kannalta oikeudenmukainen.

Ketkä tarvitsevat tietoutta kirjallisuudesta? Ketkä muut kuin ekspertit (muut tutkijat, koulujen kirjallisuudenopettajat, kirjastonhoitajat) tai itse tutkimuskohteet (kirjailijat tai esimerkiksi teatterintekijät)?

Bruce E. Fleming on etsinyt vastauksia näihin kysymyksiin *New Literary History* -julkaisun artikkelissaan ”What Is the Value of Literary Studies?”. Hänen mukaansa kirjallisuudentutkimuksessa siirryttiin 1900-luvun mittaan ”tiedon paradigmasta” kohti ”viisauden

paradigma”: kirjallisuus viestintämuotona tai sanataiteena on monikerroksinen ja kantaa mukanaan rikkaasti kulttuurisia merkityksiä. Näitä kirjallisuudentutkimuksen pitäisi parhaansa mukaan kaivaa esille ja samalla vahvistaa kirjallista kulttuuria. Missio on vaativa ja sen onnistumiseksi tutkijan on omistauduttava työhönsä kaikella tarmolla.

Onnistuessaan kirjallisuustiede voisi saada osan kohteensa karismasta, jos tutkimus vain pystyisi välittämään jotain sanataiteen valovoimasta halukkaalle lukijakunnalle. Kirjallisuuden tehtävä aina homeerisista teksteistä nykyaikaan on ollut aikalaiskuvaston ja kulloisenkin elämänmuodon tallentaminen. Ilman kirjallisuutta sanataiteena kulttuuriset merkitykset arvoineen olisivat kadonneet juurikaan jälkiä jättämättä.

LUKIJASTA TUTKIJAKSI

Koulupoikana olin lukutoukka. Vaikka murrosiässä aktiivisesti myös urheilin, lukeminen ja kirjoittaminen kasvoivat vähitellen harrastukseksi, joka vei tilan muulta ja kehittyi elämäntavaksi.

Kun saavuin Helsingin yliopistoon syksyllä 1966 opiskelemaan kotimaista kirjallisuutta, suomen kieltä ja Suomen historiaa, kansalliset tieteet eivät olleet erityisessä huudossa. 2000-luvun jo pitkälle edettyä tilanne ei näytä pahemmin muuttuneen: kansalliseen kulttuuriin liittyvät alat eivät vaikuta kulkevan tieteen eturintamassa, ainakaan rahanjaossa.

Kirjallisuudentutkimuksessa 60-luvulla oli nousussa paradigma, joka korosti kirjojen tekemisen yhteiskunnallista kytkentää, ja toisaalta vuosikymmenen mittaan laajentunut kansainvälistyminen löi leimansa kirjalliselle julkisuudelle. Seurasin valtavirtaa ja ryhdyin *pro gradu*sani tutkimaan kansainvälistä massaviihdettä, kioski-kirjallisuutta. Tutkielma valmistui taiteen keskustoimikunnan kohde-apurahalla keväällä 1973, ja laajensin sen lisensiaatintyöksi seuraavana vuonna. Kysyntää tämäntyyppiselle tutkimukselle riitti: maan suurin kustannusyhtiö julkaisi tutkimuksen laajemmalle

yleisölle suunnatussa Taskutieto-sarjassa nimellä *Populaarikirjallisuus Suomessa* (WSOY 1975). Se oli ensimmäinen perusteellinen selvitys ajanvietekirjallisuuden markkinoista Pohjoismaissa. Kirjasta otettiin myöhemmin toinen painos.

Huokean viihdekirjallisuuden osakulttuurin erittely, kuten esikoisteokseni alaotsikko kuului, ei kuitenkaan voinut pitkään kannattaa tutkijan uraa. Niinpä hakeuduin suomalaisen kirjallisuuden juuriin, tutkimaan klassikoita.

Aloitettuani akateemisen opettajantyöni Joensuun korkeakoulussa vuodesta 1974 lähtien ryhdyin valmistelemaan väitöskirjaa sodan ja rauhan kuvauksista. Tässäkin hankkeessa, joka käynnistyi päätoimisesti vuoden 1977 alusta ja jonka rahoitti Suomen Akatemia, käsittelin enimmäkseen klassikkoteoksia kalevalaisesta runoudesta Juhani Ahon tuotantoon. *Kullervosta rauhan erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismin sukupolveen* syntyi suunnitellusti kolmessa vuodessa ja julkaistiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimitusten sarjassa syksyllä 1980. Aihepiiriin sopivasti väittelyni Joensuun yliopistossa sattui YK:n päivälle 24. lokakuuta. Kun muodollinen pätevyys tutkijana oli saavutettu, saattoi hieman löysätä ja etsiä uuteen.

Kirjallisen tiedon tuottaminen ja popularisointi ovat elämäntyöksi muodostuessaan tehtävä, joka vie ensin pikkusormen ja vähitellen koko käden. Antiikista periytyvä ajatus *Nulla dies sine linea*, ”Ei päivääkään ilman piirtoa”, on vaativa maksimi. Jatkuva kirjoittaminen on maailman loputonta jäsentämistä. Suomi on kirjoitettu suomeksi – kirjallisuus on 1800-luvulta lähtien ollut kansallisen identiteetin ratkaiseva luoja ja pysyvä tukiverkosto. Globaaleilla markkinoilla omakielinen kulttuuri kirjallisuuksineen ei ole itsestään selvyys. Siksi sitä on vaalittava pitämällä suomi elävänä ja tuoreena. Kirjallisuudentutkimus voi auttaa tässä tavoitteessa.

”Kirjallisuustiede on palvelututkimusta”, todistelin opetusnäytteessäni kotimaisen kirjallisuuden dosentuuria varten marraskuussa 1981. Luento julkaistiin seuraavana keväänä artikkelina *Parnassossa* otsikkonaan ”Kirjallisuudentutkijan ammattikuva”.

Samoja näkemyksiä seurasin toimiessani 1988–2009 Suomen kirjallisuuden professorin virassa Tampereen yliopistossa.

2020-luvun näkökulmasta olen edelleen samaa mieltä: kirjallisuudentutkijan on perusteltava tarpeellisuutensa valitsemalla tutkimuskysymyksiä, joihin vastaamisesta on hyötyä muillekin kuin alan suppealle eliitille. Kirjallisuustieteen on tehtävä itsensä kiinnostavaksi, käännäyttävä tiedonjanoisen lukijan puoleen ja tyydytettävä hänen tarpeitaan eli vastattava kaikkiin asiaankuuluviin kysymyksiin. Kirjallisuudentutkimus voi parhaimmillaan tulla lähelle lukijaa ja puhua aiheista, jotka koskettavat kaikkia.

Kirjallisuustiede on historiantutkimuksen tapaan tutkimassa ihmistä ja hänen tekojaan suhteuttamalla niitä erilaisiin konteksteihin: maailmankuvaan, ihmiskäsityksiin, tapakulttuuriin. Tätä tarkoitusta varten se etsii ihmisen kokoisia selityksiä ja ottaa tekstien tulkinnaa huomioon syvemmät, pinnanalaiset rakenteet.

TEKSTEISTÄ

Kollegani H. K. Riikonen on analysoidessaan tekstejäni kokoomateoksessa *Kirjallisia elämyksiä* huomauttanut, että tuotantoni kattaa likipitäen kaikki ne kirjallisen esityksen muodot, joita kirjallisuutta tutkivan tiedemiehen voi ajatella käyttävän: väitöskirja, muu tieteellinen monografia, oppikirja, biografia, pienoiselämäkerta, historiikki, tutkielma, essee, esipuhe, kritiikki, pakina, kolumni, henkilökuvaa, raportti, juhla-kirja-artikkeli, vastine ja jopa takakansiteksti.

Kun kirjoitettuja ja toimitettuja teoksia on viiden vuosikymmenen aikana kertynyt puolisen sataa ja pienimuotoisempaa tuotantoa toistatuhatta tekstiä, voi pohtia, millainen elämäntyö näistä päivänpiirroista on kasvanut. Olen kirjallisessa toiminnassani keskittynyt pääosin suomalaiseen kulttuuriin, mutta sen sisällä olen kaikkiruokaisena hakenut aina uusia kohteita. Myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden seuraaminen on kuulunut eetokseeni. Päämääränä koko kirjallisuuden kentän hallitseminen on tietenkin hybridinen, eikä asiantuntemus ole aina riittänyt yrittäessäni täyttää aukkoja sivistyksessä.

Olen työurani alusta lähtien avustanut paitsi päivälehtiä myös erilaisia kulttuurijulkaisuja tutkielmin ja essein, joita aiemmin olen koonnut useihin, 1980- ja 1990-luvulla ilmestyneisiin valikoimiin (*Kirjailijoita ja epäkirjailijoita, Hiidenkiven arvoitus, Lammas ja vuohipukki, Kirjojen takaa, Sanan vallasta vallan sanoihin*). Nyt olen seulonut valikoiman yli 400 artikkelin, esseen ja kritiikin joukosta. Kirjoitusten ohteen olen liittänyt myös joitakin puheita ja esitelmiä sekä otteita työpäiväkirjasta, jota pidin tehdessäni tieteellistä pääteostani eli Arvid Järnefeltin elämäkertaa.

Olen jakanut kirjoitukset kuuteen kategoriaan. Kuhunkin olen valinnut viisi erilaista tekstiä, lukuun ottamatta kritiikkiosastoa, jonka kirjoitukset ovat pääosin lyhyitä ja johon siksi olen voinut ottaa enemmän näytteitä kiinnostuksen kohteistani. Kaikkiaan 24 julkaisussa ilmestyneiden arvosteluiden painoarvosta kirjallisessa toiminnassani kertoo sekin, että niistä on koostunut lähes kolmannes kirjoituksistani. Resensioiden jatkoksi olen liittänyt puheenvuoron kirjallisuuskritiikin asemasta ja merkityksestä 2000-luvun mediassa. Mukana on ennen julkaisemattomia kirjoituksia, ja aiemmin ilmestyneitä on kevyesti muokattu.

Hämeenlinnassa kesäkuussa 2024

Juhani Niemi

KIRJALLISUUSHISTORIAA

KIRJALLISUUSHISTORIAN PARADIGMAT

Näkökulmia suomalaisen kirjallisuushistorian kirjoittamiseen

Kirjallisuushistorian kysymyksistä on keskusteltu vilkkaasti viimeisen parinkymmenen vuoden ajan. Uudet kirjallisuudentutkimuksen teorit ovat pakottaneet pohtimaan kirjallisuushistorian kirjoituksen käytäntöjä. Anglosaksisissa maissa on käyty debattia niin sanotun uushistorismin piirissä. Saksalaisessa maailmassa on puhuttu uudesta 'kirjallisuuden sosiaalishistoriasta'. Ranskassa taas on sovellettu mentaliteettihistoriaa myös tälle kulttuurin alueelle. Suomessa on koko 1990-luvun suunniteltu uutta moniosaista kirjallisuushistoriaa.

Kirjallisuushistoria ei etene suoraviivaisesti: sen logiikka ei ole suoraviivaista eikä sen eriaikaisia tuotoksia voi panna paremmuusjärjestykseen. Silti kulloisetkin paradigmat voivat hallita hegemonisesti kirjallista instituutiota, määrätä rajat, joissa yksityiset teokset arvotetaan. Kansallisen paradigman hallitessa 1800-luvulla kirjallisuushistoriaa ei ollut mahdollista kirjoittaa ilman tietoisuutta kansanhengestä ja sen hegeliläistä teleologiaa: kirjallisuus osallistui koko voimallaan kansakunnan luomiseen.

Kansakuntapohjainen ajattelutapa on suomalais-ugrilaisissa kulttuurisissa yhteyksissä jatkunut pitkälle 1900-luvulla, eräiltä osin jopa voimistuenkin. Mutta suurten kulttuuriyksikköjen piirissä kirjallisuuden ja kansakunnan suhteet ovat problemaattistuneet jo 1800-luvulla, itse asiassa keskellä nationalismin nousua. Ajatellaanpa vain englanninkielisen kirjallisuuden kehitystä kohti erilaistumista: amerikkalainen, kuten myös australialainen ja kanadalainen kirjallisuus ovat irrottaneet englanniksi julkaistun sanataiteen nationalistisista kytkennöistä. Kirjallista modernismia Eliotista ja Poundista lähtien on vaikea yhdistää kielen kautta määrittävään kansallisuuteen. (Vrt. Clausen 1994.)

Kansallisuuden ja universaalisuuden rajat pystyi rikkomaan jo kansanomaisen runous. Voidaan kärjistää, että nationalistinen kirjallisuuskäsitys on ollut vain yksi historiallinen välivaihe taiteen vuosituhantisessa kehitysprosessissa. Tarkastellessaan teoksessaan *Itäisten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta* kieli-

sukulaisten kirjallisuushistoriaa Péter Domokos (1983, 172) toteaa osuvasti, että modernin sanataiteen mukana suomalais-ugrilainen kirjallisuus on pala palalta häivyttänyt rajoja ja tulossa ”osaksi maailmankirjallisuutta tai kirjallisuuden maailmaa”.

Mutta kun palaamme suomalaisen kirjallisuuden juuriin, meidän on pakko myöntää, että sanataide oli olemassa ikään kuin vain välikappaleena kansallisille pyrintöille. J. V. Snellmanin ajattelutapaan ei sopinut sanataiteen autonomia, itseisarvoinen estetiikka. Samaan aikaan, kun sanataide toteutti snellmanilaista logiikkaa (esimerkiksi Aleksis Kivi *Seitsemän veljeks*en loppuluvussa tai Kaarlo Kramsu historiallisissa runoissa), kirjallisuushistoriallisten makutuomareiden oli helppo sijoittaa teokset yhtenäiseen kansalliseen kaanoniin.

Kirjallisuus on historiallisesti ollut huomattavalta osaltaan kansallisen identiteetin väline. Suomalainen kirjallisuus syntyi kansanrunoudessa tietysti kansan kielellä, mutta kirjallinen kulttuuri käynnistettiin hyvin paljon latinan, kreikan tai ruotsin avulla. Vieraalla kielellä käynnistettynä eliitin projektina snellmanilainen kulttuurinationalismi vertautuu Baltian saksalaisten populistiseen harrastukseen ’kansan’ löytämiseksi, kuten nationalismin tutkija Eric Hobsbawm (1994, 116–117) päättelee. Suomalainen nationalismi syntyi eräänlaisena valtion kansalaisuskonnon ja kansallisen vapautusliikkeen sekoituksena, yläluokan liikkeenä ”toiskielistä yläluokkaa” vastaan (Sevänen 1995, 25–28). Ensipolven suomalaisen sivistyneistö kirjallisuudessa näkyy vasta 1880-luvulla. Marginaaliin väistyessäänkin ruotsinkielinen kirjallisuus on kaiken aikaa vaikuttanut keskeisenä osana Suomen kirjallisuutta 1800-luvulta tämän vuosisadan lopulle. Ruotsinkielisten ominaispaino on ollut enemmän kuin kuusi prosenttia. Ruotsi on kaunokirjallisuuden kielenä sekä konservoinut että toiminut avantgardismin palveluksessa. Juuri ruotsinkieliset kirjailijat ovat pakottaneet nationalistisen paradigman uudistamiseen, koska he ensimmäisinä ovat avanneet ikkunoita Eurooppaan.

II

Kansallisen paradigman sisällä on jossakin määrin ollut mahdollista tehdä valintoja myös esteettisin painotuksin. Tämä tuli näkyviin ensi kerran jo 1800-luvun puolella. Julius Krohnin kirjallisuus-historiallisissa teoksissa 1860-luvulta lähtien kaunokirjallisuus-painotteinen kirjallisuuskäsitys työnsi tieltään Snellmanin kansallisuuskirjallisuus-käsitteen laaja-alaista sisältöä (Lehtinen 1995, 42–45). Mutta kesti aina 20. vuosituhannen puoliväliin, noin ihmisiä kansallisfilosofin kuolemasta, ennen kuin suomalainen kirjallisuus-historia halusi vaihtaa kansallisen paradigman ensisijaisesta roolistaan.

Systeemiteorian näkökulmasta tulkittuna suomalainen kirjallisuusjärjestelmä on kansallisen paradigman hallitessa säilynyt pitkään eriytymättömänä. Luhmanilaisittain käsitettynä eriytymättömälle kirjallisuudelle on ominaista epämääräinen funktiointegraatio, toisin sanoen uskonnollisten, tieteellisten, poliittisten ja kirjallisten elementtien elimellinen liittyminen toisiinsa. (Plumpe 1985.) Suomalaisittain esteettisten ja muiden diskurssien sekoittuminen on jatkunut epätavallisen pitkään.

Kirjallisen modernismin läpimurron jälkeen suomalainen kirjallisuushistoria oli valmis myöntämään esteettisille arvostuksille merkittävän aseman. Vasta 1960-luvulla on laajemmin sovellettu kirjallisuuden historiaan ajattelutapaa, jota voisi kutsua uus-kriittiseksi paradigmaksi. Nähdäkseni tämä ajattelutapa heijastuu varsin vahvasti 1950-luvun lopulla suunnitellun ja 1970-luvun alkuun mennessä toteutetun teossarjan *Suomen kirjallisuus* loppuniteissä. Erityisesti paradigma näyttäytyy Kai Laitisen ja Annamari Sarajaksen osuuksissa teossarjaan. Sotienjälkeisessä Suomessa uskriittisen kirjallisuuskäsityksen kanssa suosiosta kilpaili yhteiskunnallinen paradigma. Sitä edustivat varsinkin 1960-luvulla eräät marxilaisesti suuntautuneet kirjallisuushistorioitsijat (Raoul Palmgren, myöhemmin Pertti Karkama). Voidaan tietysti spekuloida, onko yhteiskunnallisesti painottunut paradigma vain uusi mutaatio kansallisesta. Yhteistä niille on ainakin se, että kirjallisuus kytketään yhteisöllisiin tarpeisiin ja sitä kautta välineellistetään.

Kansallisen paradigman purkautuminen kirjallisuushistoriassa muistuttaa sitä tieteellisten lähestymistapojen murrosta, joka ilmeni samoihin aikoihin niin suomalaisessa historian tutkimuksessa kuin sosiologiassakin. Historiantutkimuksessa kansallisiin arvoihin rakentuva ajattelutapa vaihtui vuoden 1945 jälkeen lähdepohjaiseen tutkimukseen. Jalmari Jaakkolan nationalististen rakennelmien sijaan nousi Pentti Renvallin edustama, Eino Kailan loogisesta empirismistä vaikutteita saanut metodioppi. Sosiologiassa taas etnografisen metodin tilalle muotimenetelmäksi tuli konkreettisiin sosiaali-tutkimuksiin tähtäävä amerikkalainen yhteiskuntatiede. (Ks. Ahtiainen 1994, 30–31 & Saloniemi 1994, 50–52.)

Kirjallisuushistorian uusimmassa vaiheessa kirjalliset arvot ja normit eivät enää perustu yhtenäiseen estetiikkaan. Objektivistisen estetiikan hylkäämiseen ovat vaikuttaneet monet tekijät: kirjallisuuden yleinen marginaalistuminen viestinnän kentässä, kritiikin moniarvoistuminen ja kulttuurikirjoittelun siirtyminen ns. suuren yleisön palvelemiseen. Kirjallisuushistorialle asetetaan ristiriitaisia vaatimuksia, joiden täyttäminen johtaa sisällöllisesti kaiken hyväksymiseen. Tätä kirjallisuuskäsitystä voi nimittää kulttuurintutkimukselliseksi paradigmaksi. David Perkinsin tapaan voidaan asettaa kysymyksenalaiseksi, onko yhtenäinen kirjallisuushistoria ylimalkaan mahdollinen. Onko se intellektuaalisesti kunniallista? Onko mieletöntä lajitella ja luokitella kirjailijoita ja panna heidät historiallisiin kehyksiin? Perkins vastaa kysymyksiin empivän myönteisesti. Hän kääntää kysymyksen mahdollisuudesta kysymykseksi välttämättömyydestä. Kirjallisuushistorialla on ohittamaton rooli kirjallisuuden kokemisessa sekä laajempi sosiaalinen ja kulttuurinen tehtävä. Vaikka älyllinen vakaumus kieltäisikin kirjallisuushistoriat, meidän on pakko lukea niitä; ehkä myös pakko kirjoittaa. (Perkins 1992, 12–17.)

Perkinsin kysymys voidaan muotoilla toisella tavalla: millaista kirjallisuushistoriaa kirjoitetaan? Tarvitaanko vanhanmallista positivistista, hegeliläistä historian kirjoitusta, jossa kirjallisuuskin on sijoitettu historian suureen käsikirjoitukseen? (Toinen asia on, että melkein kaikki kirjallisuushistoria rakentuu lineaarisesti, eräällä tavalla juonen varaan.) Tai tarvitaanko ideologiakritiikkiä, jossa

sanataide nähdään historiallisen materialismin läpi? Viimeaikainen ulkomainen keskustelu tarjoaa esimerkkejä erilaisista, vaihtoehtoisista tavoista kirjoittaa kirjallisuushistoriaa. Voidaan kirjoittaa vaikkapa naisten kirjallisuushistoriaa, etnisten ryhmien historiaa, niin sanottua postkolonialistista kirjallisuushistoriaa.

Muodoltaan uudenlaisia vaihtoehtoja tarjoaa ”postmoderni ensyklopedistinen” kirjallisuushistoria (termi David Perkinsin). *A New History of French Literature* (1989) on yksi yritys sellaisen mallin toteuttamiseksi. Teoksen artikkelit on jäsennetty kronologiseen järjestykseen aihemateriaalin mukaan. Näin syntyy hieman sattumanvarainen ja ristiriitainenkin kuva kirjallisuuden kehityksestä. Eliotia ja Poundia on nimitetty samassa kirjassa niin avantgardisteiksi kuin provinsialisteiksikin. Toisaalta esim. Proustia on käsitelty teoksessa monessa yhteydessä, mutta ei missään kokonaiskuvaan pyrkien. (Emt., 53–60.)

III

Mielestäni kirjallisuushistoria yhä vieläkin on mahdollista kirjoittaa yhtenäisen logiikan varaan. Se edellyttää kirjallisuushistorioitsijalta tietoisuutta omien valintojensa ehdoista ja diskurssinsa sidonnaisuuksista. Tällä suunnalla edetessä kirjallisuushistoria voidaan rakentaa reflektiivisen paradigman pohjalle. Kirjallisuushistoriasta tulee tässä lähestymistavassa itseään tarkkaileva, monimuotoisuutta heijastava ja ristiriitoja sietävä kertomus kirjallisuuden läsnäolosta kielen ja kulttuurin jatkuvuudessa.

Reflektiivisen kirjallisuushistorian on viime kädessä rakennettava kirjallinen kaanon sen varaan, miten kirjallisuus on menestynyt. Menestystä voidaan mitata muuttuvan reseption avulla. Reseptio-teoriassa tavoitteena on ollut luoda lukijoiden kirjallisuushistoria (ks. esim. Kirstinä 1989). Kirjallisuushistorialliseen reseptiohistoriaan liittyy kuitenkin muutamia metodisia ongelmia. Löytyykö riittävästi edustavia lukijoita? Entä ne jotka lukevat paljon, mutta eivät halua tai osaa puhua premisseistään? Eräänlainen reseptiohistorian muunnelma on myös kirjailijoiden kirjallisuushistoria, jota Suomessakin –

Ruotsin mallin mukaan – on kokeiltu 1980-luvulla. Kirjailijat lukijoina ovat tietenkin poikkeustapauksia: heidän reaktioitaan ei voi yleistää koko kirjallisuusinstituution arvojärjestelmäksi.

Kirjallisuushistoriaa reflektiivisesti ajatellen on pakko purkaa eräitä käsitteellisiä itsestäänselvyyksiä: mitä kirjallisuushistoria perimmältään on? Peräkkäin pantuja teoksia historialliseen kontekstiin sovitettuna? Kummalla puolella on painopiste: sanaparin alku- vai loppuosalla?

Mitä kirjallisuus tässä raamissa merkitsee? Kaunokirjallisuutta, erilaista tietoa, viihdettä? Entä lasten- ja nuorten kirjat kirjallisuushistoriassa? Tai uskonnollinen kirjallisuus? Kuka tai ketkä asettavat kriteerit? Hyvin yleisellä tasolla voi viitata tulkintayhteisöön. Karkeasti abstrahoiden kirjallisuuskäsitys on historian myötä ensin tiukentunut ja sitten vähitellen väljentynt. Kulttuurin- tutkimuksellisessa paradigmassa kirjallisuus näyttää lopullisesti irtautuneen esteettisestä normistosta.

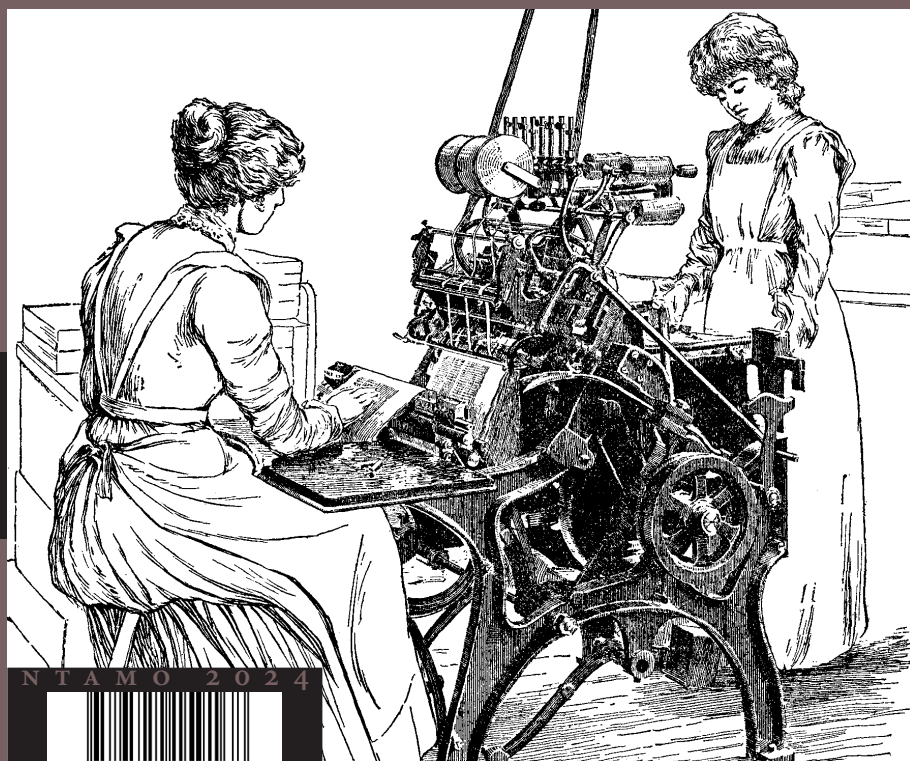
Mitä sitten on historia, johon kirjallisuus suhteutetaan? Onko se tapahtumien vai ideoiden historiaa, poliittista vai aatehistoriaa? Vai taloushistoriaa, kuten marxismi ajatteli? Vai kenties mentaliteettien historiaa, eräänlaista psykohistoriaa? Ongelmaksi tässä lähestymistavassa nousee se, että mentaliteettien kannalta on kiinnostavampaa lukea esimerkiksi herännäissaarnoja kuin pienen piirin lyriikkaa.

Ainakin uskriitistikä lähtien kirjallisuushistoria on kirjallisuudentutkimuksessa periaatteessa kyseenalaistettu. Uuskriitikin avainkysymys kuului: onko kirjallisuus ollenkaan sidoksissa historiaan? Onko niin muodoin sen arvo historiasta riippumatonta? T. S. Eliotin epähistoriallisen teesin mukaanhan elävä kirjallisuus rakentuu ajattomaksi hierarkiaksi. Uuskriitikki puolusti kirjallisten teosten yksilöllisyyttä. Niitä oli vaikeata verrata toisiinsa. Käsityksen mukaan teosten niputtaminen ja toisiinsa vertaaminen tuhoaa kirjallisuuden ainutkertaisuuden.

Dekonstruktionismi kysyy puolestaan toisella tavalla: onko kaikki tekstuaalistunut? Myös historia? Inhimillinen toiminta muuttuu tekstien virraksi, joka hävittää yksilöllisen tekijän. Bartheslaisittain kirjailija kuolee tekstin syntyessä. Paradoksaalisesti kun tekijä yhtäällä näyttää häviävän, se toisaalla voimistuu. Kun Heikki

” Kirjallisuudentutkimuksen pitäisi vahvistaa kirjallista kulttuuria.

PROFESSORI JUHANI NIEMEN
KIRJOITUSKOKOELMA KÄSITTELEE LAAJASTI
KIRJALLISEN ELÄMÄN ULOTTUVUUKSIA. MUKANA
ON SANATAITEEN HISTORIAA, KIRJALLISUUDEN
YHTEISKUNTASUHTEITA, LASTENKULTTUURIA SEKÄ
KATSAUKSIA, ARVOSTELUJA JA PUHEENVUOROJA.

NTAMO 2024

ISBN 978-952-215-916-8